

Сталий розвиток національної економіки неможливий без економічного багатоманіття

Сьогодні правовою спільнотою активно обговорюється представлена суспільству Концепція оновлення Цивільного кодексу України, яка анонсує попереднє скасування Господарського кодексу України (як передумову майбутнього оновлення). Констатується також, що чинний ГКУ є перешкодою на шляху розвитку сучасної економіки, оскільки сповнений «радянщини» та є її «продуктом». Анонсується майбутнє наявних проблем в економіці нашої країни. Чи справді це так? Давайте спробуємо розібратися.

Вікторія РСЗНИКОВА,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського права
та господарського процесу
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Кому заважає економічне багатоманіття?

Найперше, дивує пропонувану суспільству як нерадянська та надсучасна тенденція до відмови від економічного багатоманіття, багатоманітності форм власності (похідних правових титулів) та множинності організаційно-правових форм господарювання (щодо останніх пропонується їх вичерпний перелік закріпити в Цивільному кодексі), в той час як країни розвинуті економік працюють над удосконаленням та підвищенням ефективності менеджменту багатоманіття (економічного, політичного, ідеологічного тощо).

Багатоманіття є якраз передумовою розвитку економіки. Безсумнівна та визнана цивілізованим світом перевага багатоманітності форм власності полягає в тому, що вона створює умови для економічного змагання різноманітних форм власності, їхньої конкуренції в умовах рівноправності. Тим самим форми чинників розвитку продуктивних сил і доводять свою ефективність. Як переконує досвід (і не лише вітчизняний, але й світовий), нині уже не можна зводити виробничі відносини лише до приватновласницьких чи суспільних форм власності. Цей підхід надто спрощений і не відповідає реальному стану речей. У розвинених країнах реальне усуспільнення призвело до глибоких змін форм власності, передусім на основі взаємопроникнення приватної та державної форм власності, до різноманітності їхніх форм. Звичайно, це не означає, що приватна власність зникла. Навпаки, приватна власність і раніше, і на сьогодні має значне поширення в країнах з розвинутою економікою. Характер трансформаційного процесу в Україні змушує по-новому розглянути формування відносин власності, значення тих чи інших її форм у розвитку економічної системи країни.

Із тексту Концепції вбачається, що зазнають реорганізації найперше державні та комунальні підприємства (для довідки, станом на лютий 2021 року в Україні за даними Держстату: державних підприємств налічується — 3 709, казенних — 32, комунальних — 14 190). Вони зараз володіють майном (яке є державною, та комунальною власністю) на праві господарського відання чи оперативного управління. В разі відмови на законодавчому рівні від відповідних правових титулів, без введення адекватних та об'єктивно необхідних обмежень права державної та комунальної власності, може відбутися в доволі стислі терміни тотальний перерозподіл власності, що супроводжуватиметься суцільним роздержавленням.

Однак чи відповідає це інтересам держави Україна, а також цілям її економічного розвитку в сучасних умовах? Безумовно, проблема державної власності за всіх часів була й залишається однією з найбільш дискусійних. Чи може вона бути економічно ефективною, яку роль вона відіграє в розвитку соціальної сфери країни? Як далеко повинні простягатися її межі та на які об'єкти вона може претендувати? Набула поширення думка, що за економічною ефективністю державна власність значною мірою поступається недержавним формам власності. Насамперед через те, що державна власність за внутрішньою сутністю є дещо бюрократизованою, передбачає наявність обмежень щодо реалізації повноваження на розпорядження нею, а отже, — найменше піддається трансформації. І це не залежить від того, в якій економічній системі вона існує.

Тим часом уявлення про роль державної власності були й залишаються неоднозначними. Межа державної власності рухлива, як правило, у бік скорочення. Проте у трансформаційний період штучне форсування тотального процесу роздержавлення може призвести

до негативного наслідку. Низка галузей, таких, як: паливно-енергетична, оборонно-промисловий комплекс, виробнича та соціальна інфраструктура тощо, можуть та повинні залишатися об'єктами державної власності. Перехід до розвинутої економіки — це, насамперед, формування конкурентного середовища. Останнє має місце там і тоді, де й коли формується багатокладна економіка, є різноманіття форм власності та господарювання, що утворюють економічний фундамент суспільної системи.

До того ж, подобається це комусь чи ні, усвідомлюється чи ні, але логіка історичного розвитку така, що значимість фізичних осіб як засновників та власників юридичних осіб — суб'єктів господарювання знижується. Неухильно зменшується частка індивідуальних активів у власності на ресурси, зростає їх реальна можливість керувати цією власністю. Суспільне виробництво все більше стає «економікою юридичних осіб», в розпорядженні яких перебувають гігантські матеріальні та фінансові ресурси. Подібна «деперсоніфікація власності» посилюється фактом відносно самостійних процесів зміни як найманих працівників (у тому числі вищих керівників, менеджменту підприємств), так і власників пакетів акцій або часток реально функціонуючих компаній. Яскравим прикладом економіки такого типу виступає сучасна Японія, де корпорації вже не тільки визначають економічне і політичне життя суспільства, а й прямо впливають на добробут і соціальний статус людей. При цьому частка фізичних осіб у капіталі становить не більше чверті. Тому недоцільно сферу підприємництва урегулювати виключно цивільно-правовими засобами. Це позбавлено перспективи на майбутнє.

Важливо зауважити також, що станом на лютий 2021 року серед усіх юридичних осіб, зареєстрованих в Україні, суб'єкти господарювання складають близько 94%, з них близько 20% видів суб'єктів господарювання наразі не передбачені як суб'єкти за Цивільним кодексом України. На них у разі скасування Господарського кодексу чекатимуть труднощі функціонування в умовах правової невизначеності з подальшою вимушеною реорганізацією шляхом перетворення через необхідність зміни організаційно-правової форми господарювання.

До реформування сфери господарювання не можна ставитися бездумно, огульно

декодифікуючи господарське (економічне) законодавство, де і без того вже давно потребує вирішення проблема множинності нормативно-правових актів. У сфері господарювання за даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) зайнято наразі близько десяти тисяч осіб, тобто приблизно 24 % населення країни, це при тому, що 32% працівників компаній ще рік тому (до початку пандемії) не були офіційно працевлаштованими (в умовах пандемії, яка все ще триває, наявної кризи в бізнес-середовищі через перманентне введення тих чи інших карантинних обмежень, ця цифра не мала тенденції до зменшення, а відтак могла лише рости разом із зростанням показників безробіття в Україні).

Причини гальмування розвитку економіки

Однією з реальних причин гальмування розвитку економіки є зростання тіншового сектору. Найбільш тіншованими секторами економіки на сьогодні є роздрібна торгівля та будівництво, де масштаби тіншової економіки перевищують 50%. Засобами цивільно-правового регулювання цих проблем не вирішити.

Прикро також, що автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України вкотре забули про потреби некомерційного сектору національної економіки, який також еволюціонує в сучасних трансформаційних умовах, потребує розвитку інституціональних форм, всебічного правового врегулювання своєї господарської (некомерційної) діяльності. Масштаби й місце в економічній системі некомерційного сектору не можна недооцінювати. Ось лише декілька цифр станом на лютий 2021 р. за даними Держстату щодо кількості таких суб'єктів: товарних бірж — 620, кредитних спілок — 1 052, громадських організацій — 92 680, громадських спілок — 1 886, релігійних організацій — 26 662, благодійних організацій — 19 854, ОСББ — 35 492, недержавних пенсійних фондів — 73, політичних партій — 15 390 тощо. З метою підвищення фінансової та інституційної стійкості організацій некомерційного сектору необхідна на сьогодні диверсифікація джерел їх фінансування за наступними напрямками: алокація ресурсів на основі багатоканальної акумуляції потенційних джерел, впровадження технологій фандрайзингу, створення ендаумент-фондів, активне використання ІТ-технологій та інтернет-ресурсів. А для цього необхідно розвивати та вдосконалювати господарське (економічне) законодавство, замість декодифікувати його.

І наостанок хотілося б згадати про позитивний досвід інших країн з розвинутою економі-

кою, де прийнято економічні (комерційні, підприємницькі, торгові) кодекси. Найперше, належить згадати, що окремим предметом правового регулювання господарські (підприємницькі, торговельні, комерційні, купецькі тощо) відносини стали, постаючи ще з часів Візантійської імперії (Книга Єпарха), а на території українських земель, зокрема, з Руської правди (XI–XIV ст.), Магдебурзького права (XIV ст. — до початку XVIII ст.), промислового права (початок XVIII ст. до початку XX ст.) й залишаються дотепер у багатьох країнах світу.

Світовий та європейський досвід

Світова історія розвитку економічного (господарського) законодавства свідчить, що закони у вигляді окремих кодексів (комерційних, підприємницьких, торгових, економічних) приймаються і діють у державах різних регіонів світу — у Північній та Центральній Америці (США, Панама, Сальвадор), в Європі (Австрія, Бельгія, Естонія, Латвія, Іспанія, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Словаччина, Туреччина, Франція, Чехія), на Близькому Сході (ОАЕ, Оман) у східній та Південно-Східній Азії (Корея, Таїланд, Японія) тощо. Цілком очевидно, що норми цих кодексів, чимало з яких було прийнято протягом останніх 20–30 років, покликани врегулювати не торговельні відносини у вузькому їх розумінні, а відносини у сфері економіки (підприємництва, господарювання) з позицій поєднання, взаємоузгодження приватних та публічних інтересів, віднайдіння розумного їх балансу. Останніми прикладами спеціального регулювання господарських (підприємницьких) відносин є: у 2012 р. — Комерційний кодекс Туреччини, що набув чинності у 2018 р., у 2013 р. — Кодекс економічного права (Економічний кодекс) Бельгії. Парламент Іспанії з 2014 року розглядає проект нового Комерційного кодексу. Чому б Україні не використати кращий зарубіжний досвід успішних кодифікацій для модернізації економічного (господарського) законодавства України?

Так, звернімося докладніше, наприклад, до досвіду Бельгії. Економічний кодекс Бельгії став основою для імплементації економічних директив ЄС. Він прямо містить посилання на директиви ЄС, що імплементуються, та регулює наступні сфери економічного життя: конкуренція, захист прав споживачів, бухгалтерський облік, аудит, розрахункові та кредитні відносини, якості товарів/послуг, договори про комерційне представництво, електронна комерція, позасудові та судові процедури врегулювання

Фіскалізація проти легалізації

Про необхідність легалізації трудових відносин в Україні говорять і пишуть давно й рідко коли згадують, що нелегально працюючі люди втрачають мінімальний захист, зазвичай аргументуючи свою позицію втратами бюджету через несплату ЄСВ, військового збору та ПДФО.

Оксана ПРОДАН,
народний депутат України

Через заявлені ними втрати, урядовці та фіскали по духу борються вже десятиліттями з підприємцями за те, щоб стягувати більше. У 2011 році платникам єдиного податку другої групи заборонили надавати послуги юрособам, з платниками податку на прибуток дозволено працювати тільки на третій групі, з відсотком з обороту, що значно вище податкового навантаження на загальній системі оподаткування, — до сьогоднішнього дня.

У 2017 році підприємців змусили сплачувати ЄСВ незалежно від результатів діяльності, тільки за готовність самому собі створити робоче місце. Так є й сьогодні: зареєструвався підприємцем і чекаєш реєстрації РРО чи ліцензії, але вже плати державі, навіть якщо сам голодний. Про штрафи за порушення в оформленні документів, які були до 320 тисяч гривень за одного працівника, ми забули через їх зменшення завдяки президентським, а далі й парламентським виборам. Хоча помилки чи порушення в оформленні документів дуже можливі: якщо в тебе є найманий працівник, то повинен мати до нього ще й двадцять вісім папірців. А якщо ти один у себе підприємець? А якщо в тебе сотня працівників? Без помилок чи нестач ніяк.

Крім ліквідаційних штрафів не обходився будь-який бізнес, тоді ввели ще й дублюючі органи перевірок: до Держпраці, Пенсійного фонду та податкової додалися ще й інспекції органів місцевого самоврядування, яким також надали право перевіряти. Й лише зараз Верховна Рада України проголосувала за відміну багаторазового контролю та звільнила органи місцевого самоврядування від обов'язку здійснювати не характерні для них функції контролю замість забезпечення громад належними послугами. Тепер чекаємо підпису Президента України та оприлюднення закону.

Фіскали шукають шляхи та можливості, щоб у черговий раз «нагнути» легальний бізнес. Натомість роботодавці пропонують спростити оформлення трудових відносин і зменшити податкове навантаження. В 2016 році неочікувано для фіскалів уряд

погодився на зниження ставки ЄСВ, але не на розрахований тоді експертами відсоток — 15. Три відсотка «не додали» та ще й одночасно збільшили ПДФО. Й хоча з першого дня зниження Єдиного соцвнеску урядовці погрожували його знову підняти цей збір, сумарні надходження з ЄСВ, ПДФО та військового збору, що розраховуються роботодавцями у відповідності до ФОП, значно збільшилися. Але фіскали продовжують вибірково користуватися цифрами та відмовляються визнати, що простота та прозорість, а не високий рівень боротьби з корупцією, легалізують ринок праці.

За даними Державної податкової служби України, в 2010 році, коли держава в особі урядовців почала боротися з тіньовою зайнятістю фіскальними методами, було майже 16 мільйонів найманих працівників. Після ускладнень, реєстрацій, перевірок і заборон в Україні їх «стало» неповних 12 мільйонів. Відповідь на питання, де ці люди, яких не стало серед платників податків на зарплату, дає Мінсоцполітики: за кордоном на постійній основі на сьогодні працює понад 3 млн українців, а сезонно там бувають і всі сім мільйонів.

Таким чином люди, які працювали в Україні, робили революції й відчувають своє право на незалежність від корупційного тиску та вільну працю, виїжджають працювати за кордон. Вони обирають прозорі умови та стабільні правила, а ми все продовжуємо боротися в той час, коли необхідно створювати.

Напевне, українські фіскали це продукт революційних процесів суспільства, вони не хочуть бачити еволюційних шляхів, а ще не хочуть працювати «в довгу», на перспективу. Правда, через Covid-19 в 2020 році надавалася яка-не-яка підтримка бізнесу — зменшення орендної плати, відміна внеску, виплати «президентських» 8 тисяч тим, хто сплачував податки до того. І на 2021 рік допомога має бути для тих,

хто працює легально. Держава зобов'язана створити умови для збереження й розвитку бізнесу, інакше майбутню чи діючу владу не буде кому обирати.

Мінцифри презентує наразі спеціальну програму в оподаткуванні та працевлаштуванні для ІТ-галузі. Цікава програма, але ринок песимістичний — люди бояться непрозорого регулювання, міністерського відбору суб'єктів і мало вірять в зменшення розміру податків. Не вірять у позитивні зміни й представники інших галузей.

У Раді з питань сприяння розвитку малого підприємництва при Президентові України підготували блок змін до актів законодавства для зменшення бюрократії в трудових відносинах, знищення корупції та здешевлення кожного робочого місяця, але ж більшість у цій Раді — не підприємці. І в профільних робочих групах з ними працюють від уряду не економісти, а фіскали, які все своє життя займалися пошуком нових можливостей для регулювання та обмеження бізнесу.

Натомість уряд нещодавно вніс на розгляд Верховної Ради України законопроект № 5054, в якому не просто збільшує кількість беззмстовних папірців, але й в статті 21-2 Трудового кодексу України пропонує ввести «ознаки наявності трудових відносин». За ними до трудових відносин можуть бути прирівняні будь-які постійні послуги, адже потрібно лише особисте виконання під контролем замовника з постійним процесом праці та систематичною оплатою. Під ці ознаки підпадають практично всі послуги. Залишається тільки питання: чи вважатимуться виконавці найманими працівниками в замовника за сумісництвом, якщо вже працевлаштовані у виконавця — іншої юридичної особи? Нонсенс?! Напевне. Але не в Україні, урядовий законопроект цього не виключає.

Світова історична практика й економічна наука доводять, що з тіні виводять лише ефективне оподаткування та прозоре регулювання. Вже й цифри української новітньої історії показують реальну легалізацію тільки після зниження ставок і зменшення бюрократії, фіскалізація унеможливує легалізацію, знищує робочі місця та вичавлює активних людей з України.

Діючи чи наступні державні інституції приречені на спрощення процедур, зменшення кількості паперів та ефективне оподаткування для легалізації активних громадян. Якщо, звісно, вони сподіваються на майбутнє....

Кафедра кримінально-правової політики та кримінального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка запрошує до участі в науково-практичному круглому столі «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття». Захід відбудеться 29 квітня.

Тематика круглого столу

У рамках роботи круглого столу планується проведення трьох панельних та заключної дискусій:

Панельні дискусії:

— Кримінальний кодекс України 2001 року як етап у розвитку вітчизняного кримінального законодавства: чи виправдали себе новели первинної редакції КК 2001 року?

— Зміни та доповнення до Кримінального кодексу України 2001–2021 років: позитивні та негативні тенденції.

— Кримінальний кодекс України 2001 року і судова практика: взаємний вплив при здійсненні кримінально-правового регулювання.

Заключна дискусія

— Кримінальний кодекс України 2001 року у вітчизняній правовій системі: можливі перспективи.

Додаткова інформація про роботу круглого столу розміщена на сайті Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка — <http://law.knu.ua/>

спорів, антикризове управління. При цьому корпоративні правовідносини у Бельгії врегульовано на сьогодні ще одним кодексом — Корпоративним (набув чинності 01.05.2019 р.). Тож маємо приклад поглиблення, розширення кодифікації, а не відмови від неї в сфері економічних відносин.

Окремо слід відзначити комплексний характер сучасних комерційних кодексів, спрямованих на узгодження публічних та приватних інтересів у сфері бізнесу, і які поряд із приватно-правовими положеннями містять також публічно-правові вимоги до комерційної діяльності, правила публічної звітності, ведення бухгалтерського обліку, конкуренції, ціноутворення, реєстрації підприємств, банкрутства, захисту прав споживачів та, навіть, особливості розгляду відповідних категорій спорів (наприклад, Комерційні кодекси Франції, Австрії, Чехії тощо).

Підсумовуючи, варто погодитися з авторами Концепції оновлення Цивільного кодексу України в єдиному, — одним із фундаментальних національних інтересів України є сталий розвиток національної економіки. Такий розвиток можливий за наявності дієвого механізму правового регулювання, орієнтованого на створення сприятливих умов для ведення господарської (економічної) діяльності і задоволення економічних потреб суспільства, що обумовлює наявність системоутворюючого, комплексного, сучасного кодифікованого акту. Таким кодифікованим актом має стати новий Економічний кодекс, напрацьований в результаті модернізації господарського (економічного) законодавства, який задовольнить існуючі потреби, вирішить наявні проблеми: множинності актів господарського (економічного) законодавства; спрощення, скорочення та угруповання масиву законів, що становлять правову основу господарської (економічної) діяльності на засадах зрозумілості, виконаності та системності; імплементації прогресивного зарубіжного досвіду законодавчого регулювання економічних відносин, адаптація господарського (економічного) законодавства України до права Європейського Союзу; оптимального поєднання державного регулювання й ринкової саморегуляції економіки, збалансування публічних і приватних інтересів в економічній сфері; системного усунення корупційних ризиків в економічних відносинах тощо.

Кодифікація господарського (економічного) законодавства має бути не знищена, а виведена на якісно новий рівень. На це вказують такі виклики сучасності, як інтенсифікація інвестиційних процесів; стрімкий розвиток електронної комерції та всіх форм дистанційної (онлайн) торгівлі (що не дивно в умовах пандемії та карантинних обмежень); розвиток інноваційних технологій, використання новітніх технологій (цифрових, блокчейн, біо-, нано-тощо); використання штучного інтелекту в господарській діяльності; формування та розвиток смарт-промисловості; необхідність врегулювання обігу відходів вторинної сировини у сфері господарювання тощо. Необхідний потенціал України для цього має, передусім інтелектуальний. Чимало вчених — господарників та економістів готові вже сьогодні долучитися до цієї відповідальної роботи. Була б лише на те політична воля!